

คำปรารภ

หนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* นี้ เมื่อแรกเรียบเรียงขึ้นและพิมพ์ครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ มีชื่อว่า *คู่มือดำเนินชีวิต* ผู้เรียบเรียงได้แก้ไขปรับปรุงเนื้อหาและเปลี่ยนเป็นชื่อปัจจุบัน เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔ ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ ต่อมาในเดือนเมษายน ๒๕๒๓ ได้แก้ไขปรับปรุงให้อ่านง่ายจาง่ายยิ่งขึ้น และนับแต่นั้นได้มีการพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาจนใน พ.ศ. ๒๕๓๓ นับได้เกินกว่า ๑๐๐ ครั้ง แต่ต่อจากนั้นไม่นานก็เลิกติดตามสถิติการพิมพ์ เพราะเป็นการยากที่จะนับครั้งได้ครบถ้วน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ อาจารย์บรูส อีแวนส์ (Bruce Evans) แห่งมูลนิธิพุทธธรรมได้แปล *ธรรมนุญชีวิต* เป็นภาษาอังกฤษ และหลังจากได้ตรวจสอบคำแปลแล้ว ก็ได้ตีพิมพ์ทั้งฉบับแปลภาษาอังกฤษ และฉบับสองพากย์ เป็นครั้งแรก ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

สำหรับการพิมพ์ครั้งใหม่ในปี ๒๕๔๐ นี้ *ธรรมนุญชีวิต* ได้มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การปรับปรุงและเพิ่มเติมเนื้อหาในพากย์ภาษาไทย พร้อมทั้งตรวจชำระคำแปลภาษาอังกฤษทั้งส่วนเดิมและส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ ประการหนึ่ง และการนำเอาเรื่อง *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ* มาพิมพ์เพิ่มเข้าเป็นส่วนนำหน้า อีกประการหนึ่ง โดยมีเหตุปรารภดังนี้

(ก) ลุถึงปี ๒๕๔๐ นี้ อาจารย์บรูส อีแวนส์ เห็นว่า *วรรณกรรมชีวิต* ฉบับแปลที่ทำได้เดิม เป็นการแปลแบบจับความ เมื่อมีการพิมพ์ทั้งพากย์ภาษาไทยและพากย์ภาษาอังกฤษรวมเป็นเล่มเดียวกัน ควรจะให้คำแปลนั้นตรงกับภาษาไทยอย่างแม่นยำและสมบูรณ์มากขึ้น จึงชำระคำแปลใหม่ ตลอดเล่ม

ระหว่างรอการสอบทานคำแปลก่อนจัดพิมพ์ ผู้เรียบเรียงเห็นเป็นโอกาสอันควรที่จะเพิ่มเนื้อหาบางอย่างที่คิดไว้ เพื่อให้หนังสือใกล้เคียงความสมบูรณ์มากที่สุด จึงได้เพิ่มหลักธรรมสำคัญเรื่อง *บุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรค* เข้ามา และจัดเป็นบทแรกของหนังสือ ให้ชื่อว่า “คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ” กับทั้งได้เปลี่ยนชื่อ *บทนำ* ใหม่ จาก “คนเต็มคน” เป็น “คนกับความเป็นคน” นอกจากนี้ ใน *หมวดสอง* (คนกับชีวิต) ได้ย้ายบทที่ ๘ (คนไม่หลงโลก) ไปเป็นบทสุดท้ายของหมวด (บทที่ ๑๒) พร้อมนั้นก็ได้แทรกเสริมเพิ่มความปรับสำนวนในที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง เพื่อให้หนังสือได้รับความครบถ้วนทางธรรม และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากขึ้น

(ข) หลังจากทำงานปรับปรุง *วรรณกรรมชีวิต* เสร็จเรียบร้อยแล้ว ระหว่างรอการพิมพ์ มีเหตุประจวบให้ผู้เรียบเรียงจัดทำหนังสือเล่มเล็กอีกเล่มหนึ่ง เป็นหนังสือขนาดเล็ก ชื่อว่า *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ*

มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ นั้น เดิมเป็นบทสรุป จัดไว้เป็นภาคผนวกของหนังสือที่มีชื่ออย่างเดียวกันนั้น ซึ่งเกิดจากธรรมกถาและคำอวยพรในพิธีลาสิกขาของผู้บรรพชาอุปสมบท

ตามประเพณีโบราณ และมีผู้ศรัทธาขอพิมพ์เป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๗

ต่อมา เมื่ออธิบดีกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ขออนุญาตพิมพ์บทสรุปนั้นแจกเป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ มกราคม ๒๕๔๑ ผู้เรียบเรียงได้ปรับปรุงให้กะทัดรัดอ่านง่ายและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยปรับข้อความและสำนวนตามหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* ที่เพิ่งแก้ไขปรับปรุงใหม่เสร็จเรียบร้อย และได้ขอให้อาจารย์บรูส อีแวนส์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้เข้าชุดกันกับหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* ที่มีทั้งพากย์ภาษาไทย และพากย์แปลภาษาอังกฤษ

มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ นี้ เกิดจากความดำริที่จะย้ำเน้นถึงความสำคัญของการที่ชาวพุทธควรมีข้อปฏิบัติที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง โดยรื้อฟื้นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในสังคาลสูตร (ที.ปา.๑๑/๑๓๒-๒๐๖) ขึ้นมาส่งเสริมให้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับชาวพุทธ ที่จะยึดถือปฏิบัติกันอย่างเป็นมาตรฐานทั่วไป ในการที่จะดำเนินชีวิตและร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ตั้งงามมีความสุขความเจริญ อันจะเป็นการสอดคล้องกับมติดั้งเดิมที่อรรถกถากล่าวว่า สังคาลสูตรนั้นเป็น “คิหิวินัย” คือ วินัยของคฤหัสถ์ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน (ที.ธ.๓/๑๓๔, ๑๔๑) คู่กันกับ “ภิกขุวินัย” คือ วินัยของพระภิกษุสงฆ์

เนื้อหาทั้งหมดของ *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ* นี้ มีรวมอยู่แล้วในหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* ถือได้ว่า *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ* เป็นเกณฑ์อย่างต่ำสำหรับการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ ส่วน

ธรรมเนียมปฏิบัติ เป็นประมวลหลักธรรมทั่วไปเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งอาจถือเป็นส่วนขยายของ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ ผู้ปฏิบัติอาจใช้ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ เป็นเกณฑ์ตรวจสอบเบื้องต้นสำหรับการดำเนินชีวิตของตน แล้วก้าวสู่คุณสมบัติและข้อปฏิบัติในธรรมเนียมปฏิบัติ เพื่อดำเนินชีวิตให้ดีงาม มีความสำเร็จ และเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น จนถึงความสมบูรณ์

ในด้านการแปล อาจารย์บรูส อีแวนส์ ได้ตั้งใจทำงานนี้ด้วยฉันทะ วิริยะ และอาศัยความชำนาญในการแปล งานจึงสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ ในระหว่างตรวจชำระและสอบทานคำแปล ก็ยังได้ปรับปรุงขัดเกลาถ้อยคำข้อความและสำนวนไปเรื่อยๆ ด้วยฉันทเจตนาที่จะให้ธรรมเนียมชีวิตฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้มีความถูกต้อง แม่นยำ น่าอ่านมากที่สุด จึงขออนุโมทนา อาจารย์บรูส อีแวนส์ ไว้ในที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ระหว่างนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เรียบเรียงมีงานต่างๆ คั่งค้างมาก และอาพาธบ่อยๆ ดร.สมศีล ฌานวังคะ รองศาสตราจารย์ แห่งสถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยความเอื้อเฟื้อประสานงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และโดยอนุเมตตาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีน้ำใจมาช่วยให้กำลังร่วมมือสนับสนุน ผ่อนเบาภาระในการทำงานทางวิชาการ ข้อเสนอแนะต่างๆ และการร่วมพิจารณา ของ ดร.สมศีล ฌานวังคะ ได้อำนวยประโยชน์แก่งานนี้เป็นอย่างมาก ขออนุโมทนาความมีน้ำใจเกื้อหนุนของ ดร.สมศีล ฌานวังคะ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ส่วนในการจัดเตรียมต้นแบบเพื่อการตีพิมพ์ โดยเฉพาะฉบับ
สองพากย์ไทย-อังกฤษ ได้อาศัยพระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินศร
จินดาปญโญ) ช่วยดำเนินการจนเสร็จเรียบร้อย จึงขออนุโมทนา
พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ เป็นอย่างมาก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๐

บทนำ*

เมื่อพูดถึงเรื่องต่างๆ ไปเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ศาสนาทั้งหลายมีแนวปฏิบัติแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ กล่าวคือ แบบหนึ่ง ไม่ใส่ใจเรื่องอย่างนั้นเลยโดยสิ้นเชิง มุ่งเน้นเฉพาะแต่ การบรรลุจุดหมายที่สูงส่ง คือการเข้าร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า เป็นเจ้า หรือเข้าถึงปรมาตถสัจจะ ส่วนอีกแบบหนึ่งก็สั่งสอนข้อ ปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตประจำวันนั้นเสียอย่างละเอียดพิสดาร โดย กำหนดแก่เราว่าจะต้องคิดหมายใคร่ทำอะไรๆ แคไหนอย่างไร จะ ต้องกินอาหารอะไร จะต้องสวมใส่เสื้อผ้าแบบไหน ศาสนาสอง แบบนี้น่าจะเป็นสุดโต่ง ๒ ด้าน

พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนสายกลางหรือสอนความพอดี ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ คำสอนในพระพุทธศาสนา ดำเนินสายกลาง ระหว่างการเพิกเฉยไม่ใส่ใจเสียเลยต่อเรื่องที่จะ ต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กับการตราบทบัญญัติเป็นกฎข้อ บังคับที่เคร่งตึงตายตัว พระพุทธศาสนาสอนแนวทางความ ประพฤติตามหลักสัจธรรมที่เป็นอกาลิโก ว่าด้วยประโยชน์สุขที่พึง ได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญาด้วยเมตตา กรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่

* บทนำนี้ Mr. Bruce Evans ได้เขียนขึ้นสำหรับ *ธรรมานุชีวิต* ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ใน ที่นี้ เมื่อนำทั้งสองพากย์มาพิมพ์ไว้คู่กัน จึงแปลไว้เพื่อให้ทั้งสองพากย์เท่ากันครบถ้วน

เป็นจุดหมายสูงสุด ถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลกหรืออยู่เหนือโลก

เนื้อหาในหนังสือนี้ ได้รวบรวมจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งหลาย ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา (ยุคแรก) สายเถรวาท ที่ทุกวันนี้ยังใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และถือปฏิบัติกันอยู่ ในประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำสอนนี้มีอายุเกินกว่า ๒๕๐๐ ปี แล้ว แต่มิได้คร่ำคร่าล้าสมัย แต่ประการใด ในสังคมปัจจุบันยุคถือหลักความเสมอภาค ที่แบบแผนความประพฤติต่างๆ ตามที่ถือสืบๆ กันมาแต่เดิม ได้ถูกล้มล้างลงไป หรือถูกตั้งข้อสงสัยไปหมด และทุกๆ ที่มีแนวคิดภูมิปัญญาชนิดที่ว่า “รู้แจ้งเจนจบ” แพร่สะพัดไป แต่ชีวิตของผู้คนกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งที่อะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญกว่านี้อีกมากมายนั้น จะเป็นเสมือนกระแสอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัด บางที่อาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าที่เก่าๆ แต่คงทนดีกว่า

เมื่อการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็ จะเห็นผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่ เราเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยให้ชีวิตของเราโปร่งโล่งเบา สบายขึ้นด้วย ลองนำแนวคิดของคนสมัยนี้จำนวนมากที่มองสังคมเป็นสนามชิงผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างนายจ้างกับ

ลูกจ้าง กับคำสอนง่ายๆ ว่าด้วย “การปฏิบัติต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง” หน้า ๘๘ มาเทียบกันดูซิว่าเป็นอย่างไร

คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม้แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์สินและอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น นี่คือ “จริยธรรมเชิงลบ” กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” แล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรมดังเช่น “สิทธิมนุษยชน” มาคอยกีดกันกันและกันไว้ ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุขคือจุดหมาย หาใช่ทรัพย์สินและอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลาง ที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมายที่กล่าวนี้

คำสอนที่แสดงไว้ในหนังสือนี้ ยึดถือตามหลักธรรมที่เป็นความจริงอันไม่จำกัดกาล กล่าวคือ กรุณา เมตตา สามัคคี สังคหะ และปัญญา คนสมัยใหม่ที่มองธรรมชาติคนว่าเห็นแก่ตัว อาจจะรู้สึก คำสอนเหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติ แต่ก็มิใช่สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง อยากรู้ก็ตาม

จะต้องระลึกไว้ว่า คำสอนเหล่านี้เก่าแก่ถึง ๒,๕๐๐ ปีแล้ว อาจจะมีอยู่ ๒๓ อย่างที่จะต้องนำมาแปลความหมายให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน แต่ข้าพเจ้ามีความรู้สึกที่ คำสอนเหล่านั้นง่ายพอที่ผู้อ่านจะกลับกรองความหมายเอามาใช้ได้ด้วยตนเอง ขอให้หลักธรรมดังกล่าวอำนวยประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน เหมือนดังที่ได้อำนวยประโยชน์แก่ชาวพุทธจำนวนมากมาอยู่ทั่วโลก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์*

เรียงตามอักษรวิธีแห่งมคธภาษา
(ที่พิมพ์ตัว **เอนหนา** คือ คัมภีร์ในพระไตรปิฎก)

อง.อ.	องคุดตตรนิกาย อฏฺจกถา (มีโนรณปุรณี)	ช.อป.	ชุทฺทกนิกาย อปทาน
		ช.อิติ.	ชุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก
อง.อฏฺจก.	องคุดตตรนิกาย อฏฺจกนิปาต	ช.อุ.	ชุทฺทกนิกาย อุทาน
อง.เอก.	องคุดตตรนิกาย เอกนิปาต	ช.ช.	ชุทฺทกนิกาย ชุทฺทกปาธ
อง.เอกาทสก.	องคุดตตรนิกาย เอกาทสกนิปาต	ช.จรียา.	ชุทฺทกนิกาย จรียาปิฎก
อง.จตุกก.	องคุดตตรนิกาย จตุกกนิปาต	ช.จ.	ชุทฺทกนิกาย จุฬนิตฺเทส
อง.ฉกก.	องคุดตตรนิกาย ฉกกนิปาต	ช.ชา.	ชุทฺทกนิกาย ชาตก
อง.ติก.	องคุดตตรนิกาย ติกนิปาต	ช.เถร.	ชุทฺทกนิกาย เถรคาถา
อง.ทสก.	องคุดตตรนิกาย ทสกนิปาต	ช.เถรี.	ชุทฺทกนิกาย เถรีคาถา
อง.ทุก.	องคุดตตรนิกาย ทุกนิปาต	ช.ธ.	ชุทฺทกนิกาย ธมฺมปท
อง.นวก.	องคุดตตรนิกาย นวกนิปาต	ช.ปฏฺฐิ.	ชุทฺทกนิกาย ปฏฺฐิสุมฺภิตามคฺค
อง.ปญฺจก.	องคุดตตรนิกาย ปญฺจกนิปาต	ช.เปต.	ชุทฺทกนิกาย เปตวตฺต
อง.สตฺตก.	องคุดตตรนิกาย สตฺตกนิปาต	ช.พุทฺธ.	ชุทฺทกนิกาย พุทฺธวส
อป.อ.	อปทาน อฏฺจกถา (วิสุทฺทชนวิลาสินี)	ช.ม.,ช.มหา.	ชุทฺทกนิกาย มหานิตฺเทส
		ช.วิมาน.	ชุทฺทกนิกาย วิมานวตฺต
อภิ.ก.	อภิธมฺมปิฎก กถาวตฺต	ช.สุ.	ชุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต

* คัมภีร์ที่สำคัญได้นำมาลงไว้ทั้งหมด แม้ว่าบางคัมภีร์จะมีได้มีการอ้างอิงในหนังสือนี้

อภิ.ธ.า.	อภิธมฺมปิฎก ธาตุกถา	ชุททก.อ.	ชุททกปาจ อัญจกถา
อภิ.ป.	อภิธมฺมปิฎก ปฏฺจาน		(ปรมตฺถโชติกา)
อภิ.ป.	อภิธมฺมปิฎก ปุคฺคลปญฺญตฺติ	จริยา.อ.	จริยาปิฎก อัญจกถา
อภิ.ยมก.	อภิธมฺมปิฎก ยมก		(ปรมตฺถที่ปนี)
อภิ.วิ.	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺค	ชา.อ.	ชาตกฏจกถา
อภิ.ส.	อภิธมฺมปิฎก ฌมฺมสงฺคณี	เถร.อ.	เถรคาถา อัญจกถา
อิตฺติ.อ.	อิตฺตฺวตฺตก อัญจกถา		(ปรมตฺถที่ปนี)
	(ปรมตฺถที่ปนี)	เถรี.อ.	เถรีคาถา อัญจกถา
อุ.อ.,อุทาน.อ.	อุทาน อัญจกถา		(ปรมตฺถที่ปนี)
	(ปรมตฺถที่ปนี)		
ที.อ.	ทีฆนิกาย อัญจกถา	วินย.อ.	วินย อัญจกถา
	(สุมงฺคลวิลาสินี)		(สมนตฺตปาสาทิกา)
ที.ป.า.	ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺค	วินย.ฎีกา	วินยฎฺจกถา ฎีกา
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวคฺค		(สารตฺถที่ปนี)
ที.ส.	ทีฆนิกาย สीलฺกขนฺธวคฺค	วิภงฺค.อ.	วิภงฺค อัญจกถา
ธ.อ.	ธมฺมปทญฺจกถา		(สมฺไมหฺวิโนทนี)
นิท.อ.	นิทเทส อัญจกถา	วิมาน.อ.	วิมานวตฺถ อัญจกถา
	(สทฺธมฺมปทฺโชติกา)		(ปรมตฺถที่ปนี)
ปญจ.อ.	ปญจปกรณ อัญจกถา	วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺค
	(ปรมตฺถที่ปนี)	วิสุทฺธิ.ฎีกา	วิสุทฺธิมคฺค มหาฎีกา
ปฎฺธิส.อ.	ปฎฺธิสมฺภิทามคฺค อัญจกถา		(ปรมตฺถมณฺชฺสา)
	(สทฺธมฺมปกาลินี)	สงฺคณี.อ.	ฌมฺมสงฺคณี อัญจกถา
เปต.อ.	เปตวตฺถ อัญจกถา		(อญฺจรสาลินี)
	(ปรมตฺถที่ปนี)	สงฺคท.	อภิธมฺมตฺถสงฺคท

พทุธ.อ.	พทุธวีส อฏฺจกถา (มจรฺตถวิลาสิณี)	สงคห.ฎีกา	อภิธมฺมตถสงคห ฎีกา (อภิธมฺมตถวิภาวิณี)
ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย อฏฺจกถา (ปปญฺจสุทนี)	สํ.อ.	สํยุตฺตนิกาย อฏฺจกถา (สารตฺถปกาสินี)
ม.อุ.	มชฺฌิมนิกาย อุปริปญฺเณาสก	สํ.ข.	สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวาวคฺค
ม.ม.	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปญฺเณาสก	สํ.นิ.	สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค
ม.มฺ.	มชฺฌิมนิกาย มฺูลปญฺเณาสก	สํ.ม.	สํยุตฺตนิกาย มหาวาวคฺค
มงฺคล.	มงฺคลตฺถทีปนี	สํ.ส.	สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค
มิลินฺท.	มิลินฺทปญฺหา	สํ.สพฺ.	สํยุตฺตนิกาย สพฺายตนวคฺค
วินย.	วินยปิฎก	สุตฺต.อ.	สุตฺตนิปาต อฏฺจกถา (ปรมตฺถโชติกา)

สารบัญ

ภาค ๑ วินัยชาวพุทธ	๑
ภาค ๒ ธรรมเนียมชีวิต	๑๗
หมวดนำ คนกับความเป็นคน	๑๙
๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ	๑๙
๒. คนสมบูรณ์แบบ	๒๓
หมวดหนึ่ง คนกับสังคม	๒๗
๓. คนมีศีลธรรม	๒๗
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม	๓๑
๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน	๓๔
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี	๓๘
๗. คนผู้นำรัฐ	๔๑
หมวดสอง คนกับชีวิต	๔๗
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ	๔๗
๙. คนประสบความสำเร็จ	๕๓
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ	๕๖
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ	๖๐
๑๒. คนไม่หลงโลก	๖๗

หมวดสาม คนกับคน	๗๑
๑๓. คนร่วมชีวิต	๗๑
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล	๗๖
๑๕. คนสืบตระกูล	๗๙
๑๖. คนที่จะคบหา	๘๕
๑๗. คนงานนายงาน	๘๘
หมวดสี่ คนกับมรรคา	๙๐
๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษ	๙๐
๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา	๙๕
๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา	๑๐๐
๒๑. คนสืบศาสนา	๑๐๔
๒๒. คนถึงธรรม	๑๐๗
บันทึกท้ายเล่ม	๑๑๑

สารบัญพิสดาร

คำปรารภ	(๑)
บทนำ	(๖)
อักษรย่อชื่อคัมภีร์	(๑๐)
ภาค ๑ วินัยชาวพุทธ	๑
หมวดหนึ่ง วางฐานชีวิตให้มั่น	๓
กฎ ๑ เว้นชั่ว ๑๔ ประการ	๓
ก. เว้นกรรมกิเลส ๔	๓
ข. เว้นอคติ ๔	๔
ค. เว้นอบายมุข ๖	๔
กฎ ๒ เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน	๔
ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา	๔
๑. รู้ทันมิตรเทียม	๕
๒. รู้ถึงมิตรแท้	๖
ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้	๗
กฎ ๓ รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ	๗
ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์	๗
ทิศที่ ๑ บิดามารดา	๗
ทิศที่ ๒ ครูอาจารย์	๘

ทศที่ ๓ ภรรยา	๙
ทศที่ ๔ มิตรสหาย	๙
ทศที่ ๕ คนรับใช้และคนงาน	๑๐
ทศที่ ๖ พระสงฆ์	๑๑
ข. เกื้อกูลกันประสานสังคม	๑๒
หมวดสอง นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย	๑๓
ก. จุดหมาย ๓ ชั้น	๑๓
ชั้นที่ ๑ จุดหมายขั้นตาเห็น	๑๓
ชั้นที่ ๒ จุดหมายขั้นเลยตาเห็น	๑๓
ชั้นที่ ๓ จุดหมายสูงสุด	๑๔
ข. จุดหมาย ๓ ด้าน	๑๕
ด้านที่ ๑ จุดหมายเพื่อตน	๑๕
ด้านที่ ๒ จุดหมายเพื่อผู้อื่น	๑๕
ด้านที่ ๓ จุดหมายร่วมกัน	๑๕
ชาวพุทธชั้นนำ	๑๖
ภาค ๒ ธรรมนุญชีวิต	๑๗
หมวดนำ คนกับความเป็นคน	๑๙
๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ (สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)	๑๙
๒. คนสมบูรณ์แบบ (สมาชิกที่ดีของมนุษยชาติ)	๒๓

หมวดหนึ่ง คนกับสังคม	๒๗
๓. คนมีศีลธรรม (สมาชิกในหมู่อารยชน)	๒๗
ก. มีสุจริตทั้งสาม	๒๗
ข. ประพฤติตามอารยธรรม	๒๘
ค. อย่างต่ำมีศีล ๕	๒๙
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม)	๓๑
ก. มีพรหมวิหาร	๓๑
ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์	๓๒
๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน (สมาชิกที่ดีของชุมชน)	๓๔
ก. ฟังตนเองได้	๓๔
ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี	๓๖
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี (สมาชิกที่ดีของรัฐ)	๓๘
ก. รู้หลักอภิปไตย	๓๘
ข. มีส่วนในการปกครอง	๓๙
๗. คนผู้นำรัฐ (พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)	๔๑
ก. ทรงทศพิธราชธรรม	๔๑
ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ	๔๓
ค. ประกอบราชสังคหะ	๔๕
ง. ละเว้นอคติ	๔๖
หมวดสอง คนกับชีวิต	๔๗
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ (ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)	๔๗
ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย	๔๗
ข. ภายในทรงพลัง	๕๐

ค. ตั้งต้นบนฐานที่มั่น	๕๑
๙. คนประสบความสำเร็จ (ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)	๕๓
ก. หลักความเจริญ	๕๓
ข. หลักความสำเร็จ	๕๔
ค. หลักเฟล็ดโพธิญาณ	๕๕
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)	๕๖
ก. ชื่นหาและรักษาสมบัติ	๕๖
ข. ชื่นแจงจัดสรรทรัพย์	๕๗
ค. ชื่นจับจ่ายกินใช้	๕๗
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบุญ)	๖๐
ก. มีความสุขสี่ประการ	๖๐
ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ	๖๑
ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่	๖๓
ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง	๖๓
จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี	๖๕
๑๒. คนไม่หลงโลก (ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)	๖๗
ก. รู้ทันโลกธรรม	๖๗
ข. ไม่มองข้ามเทวทูต	๖๙
ค. คำหนึ่งสูตรแห่งชีวิต	๗๐
หมวดสาม คนกับคน	๗๑
๑๓. คนร่วมชีวิต (คู่ครองที่ดี)	๗๑
ก. คู่สร้างคู่สม	๗๑
ข. คู่ชื่นชมคู่ระกำ	๗๒

ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี	๗๓
ง. คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน	๗๔
จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา	๗๕
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล (หัวหน้าครอบครัวที่ดี)	๗๖
ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่	๗๖
ข. บุชาคคนที่เหมือนไฟ	๗๖
ค. ใส่ใจบุตรธิดา	๗๗
ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน	๗๘
จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ	๗๘
๑๕. คนสืบตระกูล (ทายาทที่ดี)	๗๙
ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า	๗๙
ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม	๘๐
ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบูรพการี	๘๒
ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๘๒
๑๖. คนที่จะคบหา (มิตรแท้มิตรเทียม)	๘๔
ก. มิตรเทียม	๘๔
ข. มิตรแท้	๘๕
ค. มิตรต่อมิตร	๘๖
๑๗. คนงานนายงาน (ลูกจ้างนายจ้าง)	๘๘
ก. นายจ้างพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน	๘๘
ข. คนรับใช้และคนงานมีน้ำใจช่วยเหลือนาย	๘๘
หมวดสี่ คนกับมรรคา	๙๐
๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา (ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)	๙๐

ก. เป็นกัลยาณมิตร	๙๐
ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้	๙๒
ค. มีลีลาครุครบทั้งสี่	๙๒
ง. มีหลักตรวจสอบสาม	๙๓
จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์	๙๔
๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา (นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)	๙๕
ก. รู้หลักคุณภาพของการศึกษา	๙๕
ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๙๖
ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา	๙๗
ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูต	๙๘
จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา	๙๙
๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา (อุบาสก อุบาสิกา)	๑๐๐
ก. เกื้อกูลพระ	๑๐๐
ข. กระทำบุญ	๑๐๐
ค. ค้่ຸนพระศาสนา	๑๐๒
ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นหน้า	๑๐๓
จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า	๑๐๓
๒๑. คนสืบศาสนา (พระภิกษุสงฆ์)	๑๐๔
ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน	๑๐๔
ข. หมั่นพิจารณาตนเอง	๑๐๕
๒๒. คนถึงธรรม (ผู้หมดกิเลส)	๑๐๗
บันทึกท้ายเล่ม	๑๑๑
แถลงความเป็นมา	๑๑๖

(၁၅)

แถลงความเป็นมา

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธา และคุณงามความดี อันเป็นบุญจริยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไปเป็นวิทยากร ในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนซิลเวเนีย โดยมีคุณบุญเลิศ โพรธิณี ร่วมเดินทางไปช่วยทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกร ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือตำบลที่ติดต่อกับสวอร์ทมอร์บ้าง ในเมืองฟิลาเดลเฟียบ้าง ตลอดถึงบางเมือง ในรัฐนิวเจอร์ซีย์ ได้ไปเยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะด้านพาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่างๆ ด้วย ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลาย ไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยิ่งอยู่แล้ว สำหรับปัจจัยที่บริจาคถวายนั้นตั้งใจว่าจะส่งผลานิสงส์ กลับคืนให้แก่ผู้บริจาคด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออก

ผลเป็นบุญกุศลเพิ่มพูนคุณความดียิ่งขึ้นไป โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดเพิ่มเติมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมสั้นๆ ง่ายๆ ที่เหมาะแก่คฤหัสถ์ทั่วไปสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ กว้างขวางออกไปด้วย อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนักที่สวอร์ทมอร์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จสิ้นแล้ว รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ *คู่มือดำเนินชีวิต* ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* ที่ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุงแต่ง ชัดเกล้าคำอธิบาย และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมิใช่น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอร์ทมอร์เสียก่อน ต่อมาระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก ตามคำอาราธนาของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้น ในรูปตัวพิมพ์ดีด โรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุน ซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาคถวายที่สวอร์ทมอร์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้น ทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมาทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าภาพอื่น บางราย ได้ขออนุญาตบ้าง ถือวิสาสะบ้าง นำไปพิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง คู่มือดำเนินชีวิต จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า *ธรรมบุญชีวิต* หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒๓ ครั้ง เฉพาะในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่งให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น*

ขออนุโมทนา และอำนวยการแก่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้เคียงสวสวรรค์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจรรยา ที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือเล่มน้อยนี้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนาอาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิทยาทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

* กรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า พุทธจริยธรรม

บันทึกของผู้แปล

หนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* ฉบับแปลที่แก้ไขปรับปรุงใหม่นี้ มีการเปลี่ยนแปลงจากฉบับแปลครั้งแรกอย่างมาก เพราะมีใช้จะเป็นการแปลใหม่เท่านั้น แต่ยังมีบทใหม่และข้อความอีกหลายแห่งที่ท่านผู้ประพันธ์เห็นสมควรเพิ่มเติมสำหรับฉบับใหม่นี้

ฉบับแปลฉบับแรกที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้กระทำอย่างรวดเร็ว และมีได้เคร่งครัดตามฉบับเดิมนัก เพราะจุดมุ่งหมายก็เพื่อประมวลสาระของธรรมะยิ่งกว่าเป็นการแปลโดยตรง ผู้แปลรู้สึกว่าลักษณะเนื้อหาของหนังสือ ซึ่งเป็นหมวดคำสอนสั้น ๆ สำหรับบุคคลในฐานะทางสังคมและทางศาสนาต่าง ๆ กัน จำเป็นต้องมีการปรับให้เหมาะสำหรับผู้อ่านภาษาอังกฤษที่ยังไม่คุ้นกับแนวความคิดทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากท่านผู้ประพันธ์ได้ตรวจเอง การใช้ถ้อยคำที่ไม่ลงกันระหว่างพากย์ไทยและพากย์อังกฤษ เมื่อได้ผ่านสายตาของท่านผู้ประพันธ์แล้วก็ถือโดยปริยายว่า “ใช้ได้”

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหนังสือเล่มนี้ในพากย์ไทยเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย ต่อมาไม่นานจึงมีผู้ประสงค์ตีพิมพ์ฉบับสองภาษา โดยมีฉบับเดิมในพากย์ไทยและฉบับแปลในพากย์อังกฤษอยู่ในหน้าคู่กัน เมื่อเทียบภาษาไทยกับภาษาอังกฤษแล้ว ผู้อ่านก็เริ่มสังเกตเห็นความลักลั่นระหว่างสอง

พากย์นั้น จึงเห็นได้ชัดว่า หากมีการพิมพ์ฉบับสองภาษาต่อไปอีก ก็จำเป็นต้องแก้ไขฉบับแปลให้ใกล้เคียงกับฉบับเดิมยิ่งขึ้น ในระหว่างการแก้ไขนี้ จึงได้แปลใหม่ทั้งเล่ม

อนึ่ง ดร.สมศีล ฌานวังคะ ได้รับมอบหมายจากพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมปิฎกให้ช่วยงานบางส่วนด้านหนังสือธรรมะพากย์อังกฤษ จึงได้ช่วยแก้ไขข้อผิดพลาดเคลื่อนในการแปลใหม่ครั้งนี้ และให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงในด้านอื่น ๆ อีก จากนั้นท่านผู้ประพันธ์ อาจารย์สมศีล และผู้แปลเองได้ร่วมกันตรวจแก้ เมื่อผ่านการขัดเกลาอีกรอบหนึ่งแล้ว ในที่สุดหนังสือเล่มนี้จึงสำเร็จดังที่ท่านเห็นอยู่นี้

สิ่งที่ต้องชี้แจงเกี่ยวกับการใช้สรรพนามก็คือ ในหนังสือนี้ได้เลือกใช้สรรพนามเพศชายบุรุษที่ ๓ เอกพจน์ (*he, him* และ *his*) เป็นส่วนใหญ่ ภาษาไทยเป็นภาษาที่อาจละคำสรรพนามในประโยคได้ แต่ในการแปลจำเป็นต้องหาสรรพนามมาใส่ การเลือกใช้คำสรรพนามเช่นนี้ก็เพื่อให้อ่านสะดวก (และเพื่อหลีกเลี่ยงการยอมสละการใช้ภาษาที่ถูกต้องเพียงเพื่อเหตุผล “ความถูกต้องแบบการเมือง” ในประโยคประเภท “A good person should make sure that *they* observe the precepts”) แต่ทั้งนี้มิได้เจตนาสื่อความหมายว่า คำสอนต่าง ๆ จะใช้ได้เฉพาะแก่เพศชายเท่านั้น

ผู้แปลขอขอบคุณดร.สมศีล ฌานวังคะ ในการตรวจรอบแรก ซึ่งช่วยให้บทแปลมีความถูกต้องยิ่งขึ้นในหลายด้าน และขอกราบพระคุณพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมปิฎก ในการ

ตรวจรอบสุดท้าย ซึ่งพระเดชพระคุณได้กรุณาให้ความกระจ่าง
เกี่ยวกับความหมายที่ละเอียดอ่อนในหลายแห่ง และแก้ไขข้อผิดพลาด
ในหลายประเด็น การชี้แนะของท่านเจ้าคุณนับเป็นปัจจัย
อันสำคัญยิ่งในการให้ได้มาซึ่งผลงานในขั้นสุดท้ายนี้

บรูส อีแวนส์
กันยายน ๒๕๔๐

ธรรมบุญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมนูญชีวิต

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7701-05-7

ฉบับเดิม และฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติม

พิมพ์ครั้งที่ ๑-๒๐๐ พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๕๐

ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติมใหม่

พิมพ์ครั้งที่ ๕๖ - พฤศจิกายน ๒๕๕๖ ๓,๕๐๐ เล่ม

- มุขนิธิบรรจงสนธิ และสหปฏิบัติฯ พิมพ์เป็นธรรมทาน ๒,๐๐๐ เล่ม

- ในมงคลวารคล้ายวันเกิด อายุครบ ๔ รอบ ๔๘ ปี ของ

คุณวาสนา ศรีโสภา ๘๐๐ เล่ม

คุณดวงทิพย์ ตันสาศรี ๗๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่

ธรรมนุญชีวิต

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7701-05-7

ฉบับเดิม และฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติม

พิมพ์ครั้งที่ ๑-๒๐๐ พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๕๐

ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติมใหม่

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - มกราคม ๒๕๕๑ ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕๖ (ฉบับพกพา ครั้งแรก) - พฤศจิกายน ๒๕๕๖ ๓,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕๗ (ฉบับพกพา ครั้งที่ ๒) - ธันวาคม ๒๕๕๖ ๒,๕๐๐ เล่ม

- คุณนุบผา คุณธวัช คณิตกุล ๑,๖๐๐ เล่ม

- อาจารย์ศรีวิการ์ เมฆธวัชชัยกุล ๕๐๐ เล่ม

- กลุ่มอำนวยการ ๔๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่

(၈၈)